

Сучасні міжнародні освітні стандарти висувають високі вимоги до випускників ЗВО. Серед цих вимог виділяється необхідність наявності в майбутніх працівників навичок професійного мислення й комунікації як на світовому, так і на національному рівні. Термінознавство здатне стати базою для розвитку таких компетенцій саме в умовах інтернаціоналізації вищої освіти.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов / Т. Л. Канделаки. – М. : Наука, 1977. – 167 с.
2. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология. Терминологическая деятельность / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М., 1989. – 243 с.
3. Толикина Е. Н. Некоторые лингвистические проблемы изучения термина // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии / Е. Н. Толикина. – М. : Наука, 1970.

УДК 808.5

Л.П. Ткаченко

м. Харків

## РИТОРИКА ЯК КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ

*У статті йдеться про застосування низки підходів щодо викладання риторики як навчальної дисципліни професійного спрямування. Проаналізовано можливості цього навчального предмета в системі підготовки фахівців різних галузей, розкрито потенційні можливості його для формування професійно значущих компетентностей.*

**Ключові слова:** *риторика, предмет, підхід, компетентність, фахівець, підготовка, компонент.*

*В статье говорится о применении ряда подходов к преподаванию риторики как учебной дисциплины профессионального направления. Проанализированы возможности этого учебного предмета в системе подготовки специалистов различных отраслей,*

*раскрыты его потенциальные возможности для формирования профессионально значимых компетентностей.*

**Ключевые слова:** *риторика, предмет, подход, компетентность, специалист, подготовка, компонент.*

*The article talks about the use of a number of approaches to the teaching of rhetoric as an academic discipline of the professional direction. The possibilities of this academic subject in the system of training specialists in various industries are analyzed, its potential possibilities for the formation of professionally significant competencies are revealed.*

**Key words:** *rhetoric, subject, approach, competence, specialist, training, component.*

*anan*

**Постановка проблеми.** Риторика як навчальна дисципліна професійного спрямування стає своєрідною стратегією процесу формування фахових знань. До цілісного процесу вивчення професійно спрямованого курсу риторики можна застосувати кілька підходів. Найбільш продуктивними вважаємо системний, культурологічний, гуманістичний, діяльнісний та компетентнісний у їхньому органічному поєднанні. Культурологічний підхід слугує засобом орієнтації в цінностях професійного спілкування; діяльнісний – забезпечує практичну реалізацію набутих знань, оволодіння комунікативними вміннями й набуття досвіду професійного спілкування; особистісно-зорієнтований – передбачає ставлення до майбутнього фахівця як унікальної особистості; гуманістичний – забезпечує визнання рівноправності усіх партнерів у контексті професійної комунікації.

**Аналіз актуальних досліджень.** Сучасна система професійної освіти України потребує цілісності, яка забезпечить єдність, взаємозв'язок і взаємозумовлення усіх її складників. Спираючись на дослідження В. Лозової, В. Євдокимова, І. Прокопенка, О. Пехоти, ми розуміємо цілісність будь-якого процесу як сукупність його основних компонентів, що забезпечують ефективне функціонування за умови єдності і взаємозв'язку. Саме тому в основу науково-методичної системи вивчення риторики як навчального предмета професійного спрямування покладаємо єдність мети, завдань, принципів, умов, методів і

засобів пропонуваної нами моделі. Науковець Т. Сущенко стверджує, що цілісна особистість формується у цілісному педагогічному процесі, в якому забезпечена гармонія педагогічних впливів, а педагогічний процес, спрямований на розвиток творчої особистості, має бути побудований на пізнанні внутрішнього світу і за законами творчої поведінки. Це відбувається за умови, коли особистість не просто відтворює те, що засвоює, а сама бере участь у якісному розвитку засвоєних знань, культури і самої себе [2, с. 23]

**Мета статті** полягає у визначенні потенційних можливостей риторики як навчальної дисципліни у процесі формування майбутнього фахівця.

**Виклад основного матеріалу.** На нашу думку, в умовах становлення української державності риторична підготовка майбутніх фахівців може розглядатися як підсистема цілісної системи професійної підготовки, що має на меті:

- надати студентам систематизовані знання про особливості організації публічного мовлення,
- визначення основних правил підготовки до публічного виступу,
- особливості співпраці з аудиторіями різних типів,
- теорію аргументації,
- досконале володіння професійною термінологією,
- ознайомити з сучасними методиками організації професійної комунікації,
- технологіями побудови інноваційних стратегій спілкування, діалогічної взаємодії в професійному дискурсі.

Виявлено, що планування змісту, основних форм і методів такої підготовки у вищих навчальних закладах здійснюється впродовж усього періоду навчання й характеризується цілеспрямованістю, послідовністю, систематичністю, єдністю всіх навчально-виховних впливів із урахуванням специфіки подальшої професійної діяльності (педагогічна, судова, релігійна, військова, ділова риторики тощо). Процес риторичної підготовки (а відповідно вивчення курсу риторики як навчального предмета професійного спрямування) розглядаємо як цілісний тому, що він відбувається в органічному поєднанні:

- процесу навчання, який ми трактуємо не лише як процес набуття певних знань, а й як процес оволодіння певними компетенціями, що забезпечують навички інтелектуальної взаємодії і будуть спроектовані на подальшу професійну діяльність;

- процесу виховання, що в контексті нашого дослідження означає реалізацію виховного потенціалу риторики, формування активної громадянської позиції, розвиток демократичних засад спілкування, побудову професійної комунікації на засадах паритетних підходів;

- процесу саморозвитку майбутніх фахівців, а в цьому руслі й їхніх викладачів, бо тісна взаємодія цих суб'єктів педагогічного процесу передбачає взаємозбагачення й постійне удосконалення професійного рівня.

Компетентнісний підхід, що переважає в сучасній професійній освіті, дозволив визначити риторичну компетенцію майбутнього фахівця як досконале володіння публічним мовленням на основі сучасних риторичних законів із метою побудови ефективної професійної комунікації. З метою уявлення про цілісний процес вивчення професійно спрямованого курсу риторики ми звернулися до моделювання, оскільки цей метод є одним із провідних у сучасних педагогічних дослідженнях. Він відкриває широкі можливості для системного бачення різноманітних процесів: починаючи з постановки цілей, проектування експерименту, опису технологій та закінчуючи аналізом їх результатів. Аналіз науково-методичної літератури доводить, що моделювання може виступати в якості методу наукового дослідження, основи розробки нової форми, механізму визначення перспектив розвитку. Функціональне призначення моделювання полягає в тому, щоб якісно дослідити процес формування будь-якого феномену, розробити концептуальну модель цього процесу, визначити тенденції та перспективи розвитку визначених концептів [1, с. 205].

Для забезпечення процесу вивчення професійно спрямованого курсу риторики було здійснено розробку навчально-методичного комплексу дисципліни (укладено авторські програми до курсів «Дитяча риторика»,

«Академічна риторика», «Ділова риторика», конспекти лекцій, матеріали до практичних і семінарських занять, методичні вказівки з організації самостійної роботи студентів, індивідуальні завдання, списки навчальної та методичної літератури, додаткові електронні навчальні матеріали, засоби діагностики, тестові завдання для поточного, підсумкового контролю та виміру залишкових знань).

Відносно новою навчальною дисципліною є дитяча риторика. Цей курс читається на факультеті дошкільної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди як курс за вибором студентів. Він відіграє провідну роль у підготовці майбутніх вихователів до оволодіння процесами формування й розвитку риторичної компетенції дошкільників. Предметом спецкурсу є ознайомлення майбутніх фахівців дошкільної ланки освіти з основами розвитку комунікативних умінь дітей засобами спеціальних риторичних вправ. Метою – формування, закріплення та поширення у студентів системи теоретичних і практичних понять, спрямованих на розвиток риторичних умінь. Відповідно завданнями курсу стали такі:

- ознайомити студентів з практичними формами і методами роботи, спрямованої на розвиток риторичних умінь дошкільників;
- засвоїти алгоритм організації спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях;
- навчити майбутніх вихователів формувати риторичні вміння у дітей дошкільного віку в процесі комунікації.

У процесі навчання опрацьовуються теми щодо виховання звукової культури мовлення дошкільників, визначаються пріоритетні напрями розвитку комунікативних умінь, відбувається ознайомлення з правилами роботи з різновіковими аудиторіями дітей та батьків, засвоюються основні прийоми та методи роботи з дошкільниками щодо побудови зв'язної розповіді, даються поради щодо налагодження психологічно комфортного настрою дитини на риторичну взаємодію в процесі комунікації.

Викликала зацікавлення у студентів і дисципліна за вибором «Сучасна риторика для ділової людини», яка проходить апробацію в Харківському національному університеті міського господарства ім. О.М. Бекетова. Метою викладання цієї навчальної дисципліни є підвищення рівня загальномовної підготовки, мовної грамотності, комунікативної компетентності студентів, практичне оволодіння основами офіційно-ділового, наукового, розмовного стилів української мови, що забезпечить професійне спілкування на належному мовному рівні; формування риторичної особистості майбутнього фахівця, тобто вироблення і закріплення такої важливої професійної компетенції, як висока культура ділової комунікації, що передбачає досконалу мовленнєву культуру, вміння будувати і структурувати ділові відносини так, щоб досягти ефективності і мети в усіх видах та формах управлінської діяльності. Основними завданнями вивчення дисципліни є:

- сформуванати чітке й правильне розуміння ролі державної мови в управлінській діяльності;
- забезпечити досконале володіння нормами сучасної української літературної мови та дотримання вимог культури усного й писемного мовлення;
- виробити навички самоконтролю за дотриманням мовних норм у спілкуванні;
- розвивати творче мислення студентів;
- виховувати повагу до української літературної мови, мовних традицій;
- сформуванати навички оперування фаховою термінологією, редагування та перекладу наукових текстів;
- подати знання з основ класичної і сучасної риторики (неориторики) як науки про мисленнєво-мовну діяльність, спрямовану на переконання, на досягнення цілей у процесі мовної комунікації;
- сформуванати у студентів розуміння культури ділового спілкування як високого рівня вміння спілкуватися в діловому світі;
- виробити стійкі навички використання вербальних і невербальних

засобів спілкування;

- виробити уміння й навички продукувати інформацію різного типу відповідно до мети, призначення й умов спілкування в процесі майбутньої професійної діяльності;

- відповідно до головних принципів існування Європейського адміністративного простору сформувати у студентів навички і вміння вести бесіду, переговори, дискусію, полеміку; демонструвати культуру ведення спору.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати:

- норми сучасної української літературної мови;
- зміст державно-правових документів щодо статусу, розвитку і функціонування української мови як державної;
- основні лексико-граматичні норми офіційно-ділового, наукового й розмовного стилів;
- лексичні, морфологічні, синтаксичні особливості українського мовлення професійної орієнтації;
- зміст риторики як науки про майстерність переконливої комунікації, зміст основних понять класичної риторики, основних розділів і законів риторики і неориторики;
- історію і джерела риторики та ораторської майстерності, типи і жанри сучасного публічного мовлення, види і жанри промов;
- ділову етику й етикет, мовну етику й етикет, національні, психологічні, гендерні особливості в комунікації;
- вербальні і невербальні засоби спілкування, загальні правила підготовки промов різних видів;
- різні види спору, логічну структуру спору, культуру ведення спору;

вміти:

- використовувати набуті знання щодо мовних норм на практиці;
- правильно використовувати різні мовні засоби відповідно до

комунікативних намірів; влучно висловлювати думки для успішного розв'язання проблем і завдань у професійній діяльності;

- сприймати, відтворювати, редагувати тексти офіційно-ділового й наукового стилів;

- скорочувати й створювати наукові тексти професійного спрямування, складати план, конспект, реферат тощо;

- робити необхідні нотатки, виписки відповідно до поставленої мети;

- складати різні типи документів, правильно добираючи мовні засоби, що репрезентують їх специфіку;

- послуговуватися лексикографічними джерелами (словниками) та іншою допоміжною довідковою літературою, необхідною для самостійного вдосконалення мовної культури.

- добирати і вивчати літературу, складати план, структурувати й оформлювати текст промови;

- дотримуватися часових рамок і рольового амплуа;

- апробовувати риторичні уміння й навички в проведенні ділових ігор;

- дохідливо й переконливо, аргументовано презентувати доповідь;

- відповідати на запитання;

- досконало володіти вербальними засобами й невербальними: *фонаційними* (силою голосу, інтонацією, темпом і ритмом мовлення, паузами, дикцією), *кінетичними* (жестом, мімікою, поглядом, тобто вміти підтримувати зоровий контакт з аудиторією, володіти дрескодом, триматися перед аудиторією) *проксемічними* (дотримуватися правил дистанції між мовцем і аудиторією, розташування робочих місць, правил тактильного контакту).

Доцільним видається запровадження курсу риторики й у системі безперервної освіти та на курсах підвищення кваліфікації фахівців різних галузей. Нами було розроблено та апробовано навчальну програму «Риторика та сучасна комунікація». Опанування курсу передбачало навчити слухачів:

- практичним умінням результативного спілкування;

- складанню та виголошенню промов відповідно до норм української літературної мови.

Допомогти їм оволодіти риторичними знаннями, вміннями та навичками на практичному і творчому рівнях, удосконалити навички психофізичних показників (пам'ять, уява, увага, творчі здібності, імпровізаторські вміння) та сформувати комунікативно-мовленнєві вміння слухачів.

Спецкурс передбачає формування в слухачів:

- соціальної компетенції (здатність визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування; залежно від ситуації, вміння емоційно налаштовуватись на спілкування з іншими);
- загальнокультурної компетенції (вільно володіти мовою, доцільно застосовувати мовленнєві навички та норми мовленнєвої культури);
- інформаційної компетенції (вміння обирати потрібні джерела інформації, використовувати додаткову літературу).

Програма спецкурсу сприяє формуванню:

- мовленнєвої компетенції (знання української мови, її норм, формування орфоепічних, лексичних умінь та навичок);
- комунікативної компетенції (оволодіння читанням, говорінням, слуханням, культурою усного та писемного мовлення; формування умінь та навичок, пов'язаних з творенням усного та письмового тексту того чи іншого жанру, який би відповідав комунікативним цілям).
- культурологічної компетенції (повага до мови, традицій, культури, знання риторичної спадщини минулого).

Програма спецкурсу сприяє формуванню мовленнєвої культури:

- дотриманню культурно-мовленнєвих норм;
- функціональної грамотності;
- вмінню спілкуватись;
- формуванню індивідуальної мовленнєвої манери;
- дбайливому ставленню до мови.

Даний спецкурс передбачає знайомство слухачів з основними правилами риторики, ділового спілкування, основами полемічної майстерності. Навчальний курс «Риторика та сучасна комунікація» допоможе фахівцям різних галузей:

- осмислити та освоїти основні поняття культури мови;
- набути навички спілкування (ділового та в побуті);
- зробити свою мову грамотною та виразною;
- розширити уявлення про українську мову, її багатство та можливості.

Проходить апробацію у Національній академії Національної гвардії України (м. Харків) програма «Військове красномовство». Мета курсу полягає в удосконаленні словесної діяльності, формуванні вміння послуговуватися набутими знаннями під час виконання службових обов'язків. До тематики практичних занять внесено відомості про військове красномовство, відпрацьовуються такі жанри, як: бойовий заклик; бойовий наказ; розглядається та аналізується робота військових ЗМІ, промови військових осіб, історія військової риторики. За результатами проведеного опитування курс цієї риторики набрав високу кількість рейтингових балів, що свідчить про практичну значущість.

**Висновки.** Отже, розроблені нами навчальні програми з курсу риторики, що впроваджені в навчальний процес різних вищих навчальних закладів та проходять апробацію сьогодні схвалені вченими радами вишів та викладачами практиками, знайшли підтримку з боку студентів.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Амеліна С. М. Теоретико-методичні основи формування культури професійного спілкування студентів вищих аграрних навчальних закладів: дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / С. М. Амеліна. – Запоріжжя, 2007. – 423 с.

2. Сущенко Т.І. Педагогічний процес у позашкільних закладах: Автореф. дис. докт. пед. наук: 13.00.01 / Ін-т педагогіки України. – К. : 1985. – 56 с.